

משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

278

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

פרק כ"ד

חיי שרה (תשכ"ד)

בשאלה א עסקנו גם בגליון חיי שרה תש"ך (שאלה ג) אמנם בהנחת פרשנים אחרים. השאלה אינה כלל וכלל שאלה לשונית בלבד (אם "מולדת" פירושה משפחה או אם "מולדת" פירושה מקום הולדו) אלא היא שאלת מגמת הספור כולו. נוסף בזה גם את דעתם של עוד שני מפרשים; ביחוד מאלה המראים את הקשר שבין פרט זה לבין הספור כולו:

שד"ל: כי אל ארצי ואל מולדתי תלך: תלך אל ארצי ובהיותך שם תלך אל מולדתי כלומר אל משפחתי ולקחת אשה לבני; ממשפחתי אם תמצא, ואם לא תמצא ממשפחתי תקח מעירי (אברבנאל). וכן משמע ממה שאמר אחר זה (ד') "ולקחת אשה לבני משם". ר"ל מן הארץ או מן העיר ההיא. ועוד סיוע לזה מן הנחש שעשה אליעזר, שהרי אם היה מושבע ועומד שלא לקחת אלא ממשפחת אברהם, היה לו לשאול מיד: "איה בית נחור?" ולא להמתין שתזדמן לו אשה מן השואבות אשר בלא ספק רבות היו, ואשר ממשפחת נחור היו בסלות במעוטן בין כל בנות העיר.

מלבי"ם: כ"ב ד"ה ויהי כאשר כלו הגמלים... ויקח האיש נזם זהב: המפרשים תמהו איך נתן לה המתנות קודם ששאל אותה "בת מי את?" ולדרכי לא קשה, כי אברהם לא צוה לו כלל שיקח ממשפחתו, רק שיקח אשה מארץ מולדתו, וכל אשה שהיא מחרן ראויה לזה, אם ימצא בה המעלות הראויות שתהיה אשת יצחק, ועל כן נתן לה תיכף המתנות.

שאלה זו - מה היה חפצו של אברהם (שתהיה ממשפחתו דוקא או שתהיה מארצו?) על המורה לבררה מיד עם למוד פסוק ד' אשר בו אברהם מודיע את רצונו, כי הבנת הפרק בפרטיו תלוי בכך. (כאשר מתברר לדוגמא מתוך הוכוח של אבן כספי והראב"ע בענין הסדר בו נתן המתנות ושאל למשפחתה).

השאלה האחרת החשובה ביותר, אשר גם אותה יש לברר עם תחילת למוד הפרק, היא: מהי סבת אברהם לבקשתו זו, להעדיפת בנות ארץ מולדתו על בנות כנען; בררנו אותה בפרוטרוט בגליון חיי שרה תשכ"א (שאלה א).

בשאלה ב הובאו דברי אבן כספי האופייניים להתנגדותו לכל מי שמדייק בהבנת המלה בגדרה המצומצם, כי לפי דעתו יש מלים רבות אשר שמוטן בתורה רחב הרבה יותר מהוראתן הראשונית. וכל המפרשה בהוראתה הראשונית המצומצמת והמדויקת, הרי הוא לדעתו עסק בהבל וריק. נביא בזה כהסבר לדבריו את אשר אמר לבר' ח' י' ד"ה "וינתל עוד שבעת ימים אחרים ויוסף שלח את היונה" (ודבריו מכוונים בגד דברי הראב"ע העושה חשבונות של שבעה ועוד שבעה ומגיע לתאריכים מדויקים של שליחויות העופות).

רבים מכאוביט לאשר אינם בקיאים בלשונו לשון הקדש ובמלאכת ההגיון המישרת כל לשון, וזה כי כבר הודעתוך, כי רבים מן הקודמים נטו נטיה גדולה, לפי שרצו לחבר הלשונות היפך רצון השם שהיה לחלקם, לכן הם טורחים בגזרת "שיבה" ובענין "עוד" ובענין "אחרים" וכל זה הטורח לריק, כי רובם אנו לועזים בטעות, כי נבין הענין בטעות, כמו שקדם לנו בלשון "שיבה" ובכלל כי "וישב" ו"ותשב" וכל מה שהוא משמוש זה בכון ואפשר בכל התחלת התנועה. וכנראה הרגיז אותו הדבר שמקשים הפרשנים על כל "שוב" שנאמר על מקום שלא יצא האדם ממנו. וכן פרש בפרושו "כפות כסף" למגילת רות (והוא בתוך הספר "עשרה כלי כסף"). ב' ר' ד"ה השבה עם נעמי: גם על רות, כמו שהודעתוך כי זה השרש אין תרגומו Retourner (כונתו: אין פרושו - חזרה למקום שמנו, אלא מובנו של "שוב" - בו

וכן עיין דבריו בגליון חיי שרה תשכ"א.

ומה רבה הטובה אשר פרשנים אלה מאבדים בהעלימם עין משנויי סגנון ומדקויות לשון אשר לעולם אינם קשומים לגוון או לנוי, אלא הם הם מגופי התורה. דוקא בימינו אשר חוקרי הספרות (החילונית) באסכולות החדשות של ה- New criticism ושל Werkinterpretation הרגילו אותנו להבין יצירה שירית ולפרש אותה על סמך עיון מדויק במבנה החחבירי של המשפט, בסדר התיבות, בהתייחסות רצינית ביותר לבחירת המלים, לדמויים, מתוך אותה הקריאה הנצמדת לכתוב (close reading) דוקא אנו טוכשרים להבין יפה עד כמה צדקו פרשנינו רש"י ורמב"ן, והמאוחרים אברבנאל, עראמה ואור החיים, ובמאה הקודמת המלבי"ם, העמק דבר, בתתם לבם לכל שנוי דק מן הדק בכתובים. ובהארע עינינו לראות את הכתוב ככל פרטיו, לדייק במלות היחס, בכל וי"ו החבור, ולשמרע אף את ההפסקה, את ההשמטה. - ההשוואה של יחס "המלים" ל"טעם" (= תכן, רעיון) ליחס הנשמטה לגוף או כיחס התכן לכלי, ודאי שאינה הולמת את הענין, כי את היין תוכל להריק סכלי אל כלי וטעם היין לא ישתנה, ואלו אם תשנה מלה - כבר שינית טעמו ושל ענין אם ברב או במעט. ***

וגדולה היא זכותו של סאיר וייס בספרו "המקרא כדמותו" *** שהראנו את הדמיון בין פרשנינו רש"י ורמב"ן והמאוחרים, שלא הלכנו בעקבות הראב"ע, ובין האסכולות החדשות בחקר השירה בימינו:

כלום לא הם שנתנו דעתם על כל דקויות הסגנון, על סדר המלים, על הסמכת הפסוקים ודרכי קשורם, על בחירת התיבה בתוך הקשרה? כלום לא הם שהתייחסו לכל פרט "צורני" קטן ביותר בכתובי התנ"ך... באותה חרדת קדש הנדרשת היום בשיטות החדשות מפרשני השירה? (ועוד... עיין שם בפרוטרוט).

ובהערה (22) עמוד 196 הוא מוסיף לענייננו:

"יצויין שדוקא אלה מפרשנינו הנחשבים כפשוטנים סטו מן הדרך המסורתית הזאת. כך למשל הראב"ע שלא ראה את ה"צורה" ואת "התכן" באחדותם המוחלטת, בהמשילו (לדעת קאופמן) על פי מקורות ערביים) את היחס שבין המלה ותוכנה ליחס הגוף והנשמטה. (ומביא שם אף את הכלל שלנו מעורך המבוא לעשרת הדברות) ... בגלל תפישתם זו של "הפשוטנים" האלה (= והכוונה לראב"ע רד"ק, רשב"ם) בערך המלה, קריאתם בדרך כלל פחות דייקנית. אך יש ועל אף עקרונם הפרשני הזה פרושיהם חושפים דקויות, מפענחים רמיזות, ומסייעים לחוש בפשוטו של מקרא".

(וע' שם כל ההערה).

נחמה ליבוביץ

* כרם חמד ד' ע' 133, שבת תקצ"ס.
 ** וכן ביטעיה לו א' ד"ה ויהי בארבע עשרה שנה: מפורש בספר מלכים ואם יש מלות נוספות - הטעמים הם שוים כי המלות ככלים והטעמים הם כפועלים.

*** 'ועיין לזה דברי אחר הוגי הדעות בן זמננו המרבה לעסוק בענייני לשון וסגנון:
 To remember this (= a new way of interpretation) may help us to avoid some traditional mistakes - among them the use of bad analogic. Some of these are not obvious; for example, the opposition between form and content, and the almost equivalent opposition between matter and form. These are inconvenient metaphors. So is that other which makes language a dress which thought puts on... not a can that has been filled... These are obvious inadequancies...

(I. A. Richards: The Philosophy of Rhetoric

Oxford 1950 p. 12)

*** "המקרא כדמותו" שיטת מחקר והסתכלות במקרא על פי עקרי מדע הספרות החדש מוסד ביאליק, ירושלים 1962.